

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ

В Україні система державної соціальної допомоги представлена широким спектром грошових (готівкових та безготівкових) видів допомог, що спрямовані на малозабезпечений вразливий контингент громадян. Таким чином цим громадянам гарантується дохід не нижчий від визначеного мінімуму, встановленого законодавством, або для цих верств населення лімітуються певні види грошових витрат, що не дозволяє перевищити встановлену законодавством межу платежів.

Державні соціальні допомоги мають важливе значення в механізмі соціального забезпечення населення нашої країни. Практична цінність соціальної допомоги полягає в тому, що кожний громадянин України має право на відповідне матеріальне забезпечення для досягнення рівня прожиткового мінімуму, в тому випадку, коли середньомісячний дохід людини є нижчим від визначеної чинним законодавством межі, а також якщо ця людина з тих чи інших вагомих причин не застрахована в системі загальнообов'язкового соціального страхування. Також громадянин має право на соціальну допомогу, якщо його страховий стаж є недостатнім для отримання соціальних страхових виплат.

У нашій країні державна соціальна допомога врегульована рядом законодавчих актів, а саме: «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [1], «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» [2], «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [3], «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [4]. Крім цього, соціальна допомога визначається Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території

України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [5] та ін.

Фінансування всіх видів соціальної допомоги здійснюється за рахунок Державного та місцевих бюджетів, що є основною особливістю даної форми соціального забезпечення. Поряд з цим існують й інші специфічні ознаки соціальної допомоги, які відрізняють її від інших форм соціального забезпечення населення України. Для визначення особливостей соціальної допомоги, як форми соціального забезпечення населення України, необхідно, перш за все, визначитись з поняттям терміну «допомога», а також розглянути наукові концепції щодо тлумачення поняття «соціальна допомога».

Отже поняття «допомога» є багатозначним за своїм змістом і використовується в таких основних тлумаченнях: 1) допомога в чому-небудь кому-небудь, прийняття участі в чомусь, що забезпечує полегшення; 2) матеріальна підтримка; 3) захист у скрутному становищі; 4) сприяння в лікуванні, полегшення страждань [6, с.374]. Таким чином, в нормативно-правовому значенні категорія «допомога» означає матеріальну підтримку громадян, які опинились у скрутній життєвій ситуації. В контексті розгляду складових соціального забезпечення соціальна допомога визначається не однаково.

Науковець П. Шевчук стверджує, що «надання соціальної допомоги означає підвищення рівня споживання економічно слабких сімей унаслідок зниження рівня споживання економічно сильніших сімей з метою пом'якшення бідності перших» [7, с. 111]. Однак таке трактування є спірним, так як потрібно законодавчо визначити, які сім'ї є «економічно слабкими» й «економічно сильними».

Для виникнення у громадянина права на більшість видів соціальних допомог необхідно, щоб одночасно виконувались такі умови: по-перше, сукупний дохід громадянина (сім'ї) був нижчим за прожитковий мінімум; по-друге, відсутність достатнього рівня доходу обумовлювалось незалежними від громадянина (сім'ї) причинами; по-третє, наявність обставин, з якими пов'язано виникнення право на соціальну допомогу (наприклад, народження дитини,

настання похилого віку тощо).

Згідно Європейської соціальної хартії поняття «соціальні допомоги» тлумачать як допомоги в грошовій або натуральній формі, включаючи допомоги для певних визначених груп, а також допомоги, які можуть надаватися всім; соціальні допомоги надаються з метою боротьби із соціальною нерівністю та бідністю, для того щоб гарантувати гідне існування всім тим, кому бракує достатніх коштів [8].

Визначення терміну «соціальна допомога» наведено в ст. 1. Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», під яким розуміється система заходів, націлених на повернення людини до нормального життя і праці, реабілітація соціального статусу та формування в людини установок і якостей, які забезпечують адаптацію до нормальної життєдіяльності методом матеріального і правового захисту життя цієї людини, підготовки до самообслуговування, включаючи відновлення здатності до спілкування і пересування, буденних життєвих потреб тощо [9].

В науці поняття «соціальна допомога» аналізується як в вузькому, так і в широкому значенні. Таким чином, в широкому трактуванні соціальна допомога включає в себе всі види державного соціального забезпечення, що нараховуються і видаються громадянам в натуральній і грошовій формах.

У більш вузькому розумінні «соціальна допомога» – це просто грошова виплата (багаторазова або одноразова), що надається певним групам населення у розмірах і порядку, визначених законодавством [10, с.77]. Однак, не вірним є ототожнення системи державних соціальних допомог та всіх інших форм соціального забезпечення, адже кожна із цих форм має свої специфічні особливості. Відповідно, не можна зводити зміст державної соціальної допомоги лише до одноразової або періодичної грошової виплати, позбавляючи їх інших ознак, зокрема, фінансування за рахунок коштів Державного чи місцевих бюджетів тощо.

Одним з найбільш вдалих слід вважати визначення, М.Д. Бойко. Він вбачав під допомогою з соціального забезпечення гарантовані, врегульовані

законодавством періодичні або одноразові грошові виплати соціально-аліментарного характеру, спрямовані на матеріальну підтримку малозабезпечених осіб, які у зв'язку з певними соціальними обставинами, визначеними законом, потребують такої допомоги навіть за наявності в них інших джерел доходів [11, с.245]. В контексті даного визначення зауважимо, що соціальна допомога має такі основні ознаки, як: 1) аліментарний характер (в тлумачному словнику «аліментарний» визначається, як пов'язаний із живленням, харчуванням [12, с.34], тобто, в правовому розумінні – такі виплати пов'язані із забезпеченням головних життєвих потреб людини); 2) метою соціальної допомоги є матеріальна підтримка громадян; 3) підставою виникнення права на соціальну допомогу є потрапляння особи під вплив певного соціального випадку. Слід звернути увагу, що такий випадок відрізняється від страхового випадку і його не можна віднести до складної життєвої ситуації (наприклад, народження дитини, усиновлення дитини). Однак, думка М.Д. Бойко з приводу того, що соціальна допомога виплачується громадянам, які потребують такої допомоги, не залежно від наявності в них будь-яких інших джерел доходу є помилковою, так як чинним законодавством встановлено, що право на значну кількість видів соціальних виплат виникає саме в осіб, середньомісячний дохід яких є меншим за прожитковий мінімум.

Таким чином, проведений аналіз наукових підходів до визначення поняття «соціальна допомога» дозволяє зробити висновок, що дане поняття розуміється у таких основних значеннях: 1) як сукупність (система) суспільно-правових відносин; 2) як система грошових виплат; 3) як вид (форма) соціального забезпечення. Погоджуючись з усіма трьома підходами до розуміння соціальної допомоги, розглянемо зміст кожного з її основних значень.

Соціальна допомога, як сукупність суспільно-правових відносин, представляє собою складний набір елементів (об'єктів, суб'єктів, юридичних фактів та змісту), які в поєднанні між собою утворюють певні правові зв'язки. Вступаючи в ці зв'язки суб'єкти застосовують свої права і виконують обов'язки по забезпеченню відповідного належного рівня життя громадян, які не

застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також якщо їх страховий стаж недостатній для набуття права на страхові виплати за наявності встановлених законодавством умов і підстав, або, іншими словами, які на державному рівні визнані соціально значущими. Суспільно-правові відносини, що утворюються під час призначення і виплати соціальної допомоги є багатосторонніми.

Отже, соціальна допомога – це особлива форма соціального забезпечення населення України, яка має свої характерні ознаки. Надання державою права своїм громадянам на соціальну допомогу є важливим напрямком її соціальної політики, як гарантованого захисту від бідності та нужденності кожного, хто з об'єктивних причин потребує матеріальної підтримки. Однак, на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку розмір соціальної допомоги в більшості випадків не забезпечує громадянам достатнього життєвого рівня, оскільки прожитковий мінімум в Україні не враховує всіх нормальних життєвих потреб людини. Тому, для вдосконалення системи державних соціальних допомог, перш за все, необхідно переглянути методику розрахунку прожиткового мінімуму. Окрім того, потрібно конкретно визначити підстави та умови призначення різних видів соціальної допомоги, систематизувати чинне законодавство в цій сфері та привести його у відповідність до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» №2811-12 від 21.11.1992 р. (остання редакція від 01.01.2019 р.) URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>
2. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>
3. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

4. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>
5. Постанова КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К. ; Ірпінь : Перун, 2004. 1140 с.
7. Шевчук П.І. Соціальна політика: Навч. посіб. Львів: Вид-во «Світ», 2003. 400 с.
8. Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
9. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» №2961-15 від 06.10.2005 р. (остання редакція від 07.08.2017 р.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
10. Кір'ян Т. М., Гаркавенко Н. О. Проблемні питання соціального захисту населення в умовах децентралізації. Нова стратегія регіонального розвитку України: шлях до майбутнього. Матеріали XII Пленуму Правління Співки економістів України, за заг. ред. академіка АЕН України, професора В. В. Осокольського / *Співка економістів України*. К., 2019. С. 176-184.
11. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. К. : Олан, 2004. 312 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К. ; Ірпінь : Перун, 2004. 1140 с.